

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete 1 för Grundlärarexamen med inriktning F-3

Grundnivå 2

Inkludering av elever från olika kulturer i religionsundervisningen

Inclusion of students from different cultures in religious education

Författare: Malin Andersson
Handledare: Urban Claesson
Examinator: Maria Olson
Ämne/huvudområde: Pedagogiskt arbete/SO
Kurskod: PG2050
Poäng: 15hp
Examinationsdatum: 2017-01-15

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

HÖGSKOLAN
DALARNA

Högskolan Dalarna – SE-791 88 Falun – Tel 023-77 80 00

Abstract:

Sverige är, traditionellt, räknat som ett kristet land, vilket betyder att samhället vilar på en kristen grund och på västerländsk humanism. Landet räknas dock som ett av de minst religiösa i världen, och i skolan har det skett en utveckling från *kristendomsundervisning* till *religionsundervisning*.

Migration och globalisering har lett till att det finns människor från flera olika kulturer och religioner i Sverige, och landet har blivit en plats där människor från världens alla hörn möts och lever tillsammans i ett mångkulturellt samhälle. Det finns människor med olika trosuppfattningar och religioner, vilket innebär att det även i skolans värld finns elever från olika kulturer och religioner. Mot denna bakgrund inriktas studien på hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut i religionsundervisningen i årskurs F-3. Har skolans religionsundervisning anpassat sig efter det rådande mångkulturella samhället, eller sker undervisningen fortfarande med en kristen grund och utan inkludering, inom ramen för de samhällsorienterande ämnena? I en undersökning som Skolinspektionen har gjort, framkommer det att religionsundervisningen i Sverige inte håller måttet. När den undervisande läraren undviker frågor som kan uppfattas som känsliga; exempelvis värderingar och livsfrågor, blir undervisningen istället ytlig och faktabaserad. Detta leder till att religionsundervisningen uppfattas som stereotyp och ytterligare en följd av detta är att undervisningen blir ointressant för eleverna.

Nyckelord:

Inkludering, religionsundervisning, religion, mångkulturell skola, F-3

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1. Problemformulering.....	5
1.2. Syfte och frågeställningar	5
2. Metod.....	5
2.1. Systematisk litteraturstudie.....	5
2.1.2. Etiska överväganden	6
2.1.3. Källkritik	6
2.1.4. Reliabilitet och validitet.....	6
2.2. Databassökning och urval	7
2.2.3. Bortfall	8
2.3. Manuell sökning.....	8
2.4. Resultatbearbetning	9
2.5. Begreppsförklaring.....	9
3. Ämnets bakgrund och utveckling	9
3.1. Undervisningens samband med religion	9
3.2. Kristendomens inflytande på skolväsendet.....	10
3.2.2. 1800-talet fram till 1900-talets början.....	10
3.2.3. 1900-talets mitt: UP 55.....	10
3.2.4. 1960-talet: Lgr 62.....	11
3.2.5. 1970-talet: Lgr 69.....	11
3.2.6. 1980-talet fram till 2000-talet	11
4. Resultat	12
4.1. Läroplanen, Lgr 11.....	12
4.2. På vilka sätt inkluderas elever från olika kulturer i religionsundervisningen?	14
4.3. Vilka utmaningar kan uppstå i inkluderingsprocessen?	16
5. Diskussion	17
5.1. Resultatdiskussion	18
5.2. Metoddiskussion.....	19
5.3. Vidare forskning	20
6. Sammanfattning	20
Referenser.....	22
Litteratur.....	22
Nätreferenser	22

1. Inledning

Studien öppnas med ett citat från en intervju i en bok skriven av David Thurfjell: "Religion är ett ämne i skolan där man läser om knäppa gubbar för tusentals år sedan som sa konstiga grejer".¹

Sverige är traditionellt sett räknat som ett kristet land, vilket betyder att samhället vilar på en kristen grund och på västerländsk humanism. Kyrkan och kristendomen har haft olika inflytande på skolan beroende på hur samhället har sett ut genom tiderna, men kyrkan och skolan har gått hand i hand genom Sveriges historia, med syftet att fostra kristna och ansvarsfulla medborgare. Det har skett en utveckling från *kristendomsundervisning* till *religionsundervisning*, och undervisningen har gått från att vara starkt konfessionell till att vara icke-konfessionell.

Sverige är även ett av de länder som är minst religiösa i världen. Migration och globalisering har lett till att det finns människor från flera olika kulturer och religioner i Sverige, och landet har blivit en plats där människor från världens alla hörn möts och lever tillsammans i ett mångkulturellt samhälle. När det gäller religion och utvecklingen av religionens roll i ungas liv de senaste åren så finns det en paradox, som kan benämnas *religiositetsparadoxen*. Det innebär kortfattat att samhället dels har sekulariserats; allt färre grupper och individer relaterar till institutionaliserad religion, dels så utgör fortfarande religion en viktig resurs för många människor när det gäller att skapa en identitet. En viktig fråga som har belysts under senaste åren är unga och deras relation till religion.²

När det gäller erkännandet av kulturer och trosuppfattningar så är det starkt sammankopplat med identitet, med andra ord vilka vi är och vad som karakteriserar oss som människor. Bristen av det erkännandet kan skada bilden som vi har av oss själva.³ Det kan med andra ord konstateras att människor behöver ha rätten att fortsätta tro på det man vill, samt att människors rötter till kultur och bakgrund är något som utgör en grund för att vi ska kunna må bra och är en viktig förutsättning oavsett var vi bor eller befinner oss i världen.

Kunskap i kombination med interaktion med människor från en annan kultur, etnisk och religiös bakgrund ökar respekten och förståelsen för olikheter.⁴ Att människor har förståelse för det som är annorlunda, utan att behöva tro eller tycka lika som någon annan, är en viktig förutsättning för att kunna fungera i ett mångkulturellt samhälle. Okunskap skapar ofta rädsla för det okända och för det som är annorlunda, ett viktigt uppdrag för skolan är därför att fostra elever som senare i livet utvecklas till bra medmänniskor. I Lgr 11, *Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*, står det bland annat att kunskap om religioner och livsåskådningar är viktigt för att skapa ömsesidig förståelse mellan människor i dagens mångkulturella samhälle.⁵

Skolinspektionen har gjort en undersökning där det framkommer att religionsundervisningen i Sverige många gånger inte håller måttet. I flera fall undviker den undervisande läraren frågor som kan uppfattas som känsliga, som exempelvis värderingar och andra livsfrågor. Istället får eleverna faktakunskaper om de stora världsreligionerna, vilket leder till att undervisningen uppfattas som ointressant och att eleverna blir omotiverade. En bidragande orsak till att religionskunskapsundervisningen har dessa brister kan vara religionens förändrade roll i samhället under de senaste åren. Religionen har gått från att vara en privat angelägenhet till att finnas mer i det offentliga rummet.⁶

¹ Thurfjell, 2013:17

² Lövheim & Bromander, 2012:8

³ Taylor, 2003: 37

⁴ Valk, 2010: 104

⁵ Skolverket, 2011: 186

⁶ Vetenskapsrådet, 2014

Mot den här bakgrunden inriktas den här studien på hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut i religionsundervisningen för elever i årskurs F-3. Som lärarstuderande med en inriktning mot grundskolans tidigare år, och i ett allt mer mångkulturellt samhälle, är detta ett relevant ämne att granska. Lärare och de som arbetar i skolan har en skyldighet att utforma sin undervisning efter gällande styrdokument, som Skolverket och Riksdagen har arbetat fram. Dessa finns i Lgr 11.

1.1. Problemformulering

I dagens mångkulturella samhälle finns det människor från världens alla hörn med olika trosuppfattningar och religioner, och det innebär att det även i skolans värld finns elever från olika kulturer och religioner. I läroplanen, Lgr 11, står det bland annat att:

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar.⁷

Detta väcker frågan om hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut i religionsundervisningen, har skolan anpassat sig efter det rådande mångkulturella samhället, eller sker undervisningen fortfarande med en kristen grund och utan inkludering?

1.2. Syfte och frågeställningar

Studiens övergripande syfte är att kritiskt granska tidigare forskning för att på så sätt identifiera hur elever från olika kulturer inkluderas i grundskolans religionsundervisning, med ett fokus på elever i årskurs F-3. De specifika frågeställningar som studien avser att besvara är:

- *På vilka sätt inkluderas elever från olika kulturer i religionsundervisningen i F-3?*
- *Vilka utmaningar kan uppstå i inkluderingsprocessen?*

2. Metod

I följande avsnitt presenteras metoden som har använts i studien; vilket är en systematisk litteraturstudie. Vad en systematisk litteraturstudie innebär presenteras nedan. I avsnittet presenteras även etiska aspekter att ta hänsyn till samt innebörden av källkritik. Därefter redogörs datainsamling som inkluderar urval, sökmetoder och sökträffar. Sökträffarna presenteras och redovisas i löpande text som synliggör valda databaser och sökord, så väl som antalet träffar, lästa titlar och slutligen antalet utvald litteratur till studien. Den utvalda litteraturen redovisas sedan i en överskådlig tabell där författarens namn, titel, årtal och typ av text redogörs.

2.1. Systematisk litteraturstudie

En systematisk litteraturstudie innebär att man först söker systematiskt, för att därefter kritiskt granska och slutligen sammanställa litteraturen. Denna typ av studie behandlar tidigare genomförda empiriska studier och bör fokusera på aktuell forskning inom ett valt område. Informationskällan består av den granskade litteraturen, och även andra vetenskapliga tidskriftsartiklar eller vetenskapliga rapporter.⁸ En systematisk litteraturstudie är ett arbete i flera steg, som innefattar att:

- Med en problemformulering motivera varför studien görs
- Formulera frågor som är möjliga att besvara, dock inte med bara ett "ja" eller "nej"

⁷ Skolverket, 2011: 7

⁸ Eriksson Barajas, Forsberg, & Wengström, 2013: 31

- Välja sökord och sökstrategi
- Identifiera och välja litteratur som är vetenskapligt granskade
- Kritiskt värdera, kvalitetsbedöma, och välja vilken litteratur som ska ingå i studien
- Analysera och diskutera resultatet
- Sammanställa och dra slutsatser.⁹

2.1.2. Etiska överväganden

Vid en systematisk litteraturstudie så är det viktigt att ta hänsyn till forskningsetiska principer. I denna typ av studie så ställs inga frågor till personer utan endast till annan forskning, och därför bör etiska överväganden göras när det gäller urval och resultat. I litteraturstudier är det viktigt att enbart inkludera studier där etiska överväganden har gjorts, samt att resultatet redovisas oavsett om de stödjer forskarens tankar eller ej. Det är även viktigt att undvika plagiat och respektera att det är förbjudet att kopiera det som någon annan har skrivit.¹⁰

2.1.3. Källkritik

Vid systematiska litteraturstudier är det viktigt att vara källkritisk i sitt arbete, vilket kortfattat innebär att de källor som används i studien måste vara tillförlitliga. Det finns fyra stycken källkritiska principer att ta hänsyn till, där den första är *äktethet* och att källan ska vara den den utger sig för att vara. Den andra principen är *tids samband* och det innebär att vi måste ställa oss kritiska till hur lång tid det har gått mellan händelsen och källans berättelse om händelsen. Den tredje principen är att källan ska vara *oberoende*. Det innebär att källan inte ska vara till exempel ett referat från en annan källa, utan att det ska komma från källan själv. Den fjärde och sista principen att ta hänsyn till är *tendensfrihet*. Det innebär att det inte ska finnas något bakomliggande motiv för källan att förvränga sanningen, till exempel personliga eller ekonomiska intressen.¹¹

2.1.4. Reliabilitet och Validitet

Reliabilitet i en undersökning innebär att värdera hur pålitlig den är. Har undersökningen en hög reliabilitet så går den att upprepa med samma resultat varje gång, har den däremot en låg reliabilitet så kan den lätt påverkas av slumpfel. Dessa slumpfel kan exempelvis bero på en oklar frågeformulering.¹² I denna studie har alla valda artiklar, avhandlingar, böcker och avhandlingar noggrant redovisats. Dessa redovisningar går att finna i metoddelen och litteraturlistan längre ned i studien. Det finns även noggranna källhänvisningar i den löpande texten. Dessa hänvisningar fyller syftet att studien skall kunna upprepas med samma resultat varje gång.

Validitet innebär att en undersökning mäter det den är tänkt att mäta. Genom att konstruera olika indikationer för de begrepp som skall användas, så kan validiteten kontrolleras genom att studera om indikationerna pekar åt samma håll.¹³ Under arbetets gång har syfte och frågeställningar kontinuerligt lästs och ställts mot litteraturen, för att på så sätt kontrollera att den litteratur som presenteras är det som studien är avsett att mäta.

Sökandet efter litteratur har skett både med databassökningar och manuella sökningar, detta på grund av att en del av den forskning som undersökts har hänvisat till andra källor. Dessa har fått eftersökas med manuella metoder. Båda dessa sökmetoder presenteras här nedan.

⁹ Eriksson Barajas, Forsberg, & Wengström, 2013: 32

¹⁰ Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013:69-70

¹¹ Thurén, 2005: 7

¹² Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013: 103

¹³ Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013: 105

2.2. Databassökning och urval

Urvalsprocessen sker i olika steg, och i det första steget identifierar man ett intresseområde och definierar sökord. Det andra steget är att bestämma vilka kriterier, exempelvis tidsperiod och språk, för de studier som skall användas. I det tredje steget sker själva sökningen, i lämpliga databaser. Steg fyra är att på egen hand söka efter artiklar som inte är publicerade, för att finna forskning som är pågående inom det valda området. Steg fyra har valts bort i denna studie. Det femte steget är att välja relevanta titlar och att läsa abstracts, för att därefter göra ett första urval av den litteratur som skall bli föremål för fortsatt granskning. Det sjätte och sista steget är att läsa hela artiklarna och göra en kvalitetsvärdering.¹⁴

Då det är aktuell forskning och aktuella studier som eftersöks så har en begränsning till en tioårsperiod gjorts i sökningarna. Ytterligare en begränsning som har gjorts är att söka publikationer som är skrivna på svenska, engelska, norska och danska, samt att samtliga källor är vetenskapligt granskade. De begrepp som ligger som grund för denna studie är religionsundervisning, inkludering, mångkulturell skola. Det är dessa ord som har legat som grund och använts som sökord då de är högst relevanta för denna studie. Begreppen religionsundervisning och inkludering nämns i frågeställningen, och begreppen religion och mångkulturell skola nämns i problemformuleringen.

Vid databassökningarna har sökmotorn Summon och Libris använts, och resultatet av sökningarna presenteras här nedan.

Summon:

Sökningen efter avgränsningarna resulterade i totalt 218 stycken träffar, med följande fördelning:

Religionsundervisning: 22

Inkludering: 176

Mångkulturell skola: 20

Av 218 resultat skedde ett urval baserat på titlarnas relevans, vilket ledde till en begränsning på 86 resultat. Baserat på abstractens relevans reducerades dessa sedan till tre, vilka studien slutligen baseras på.

Libris:

Sökningen efter avgränsningarna resulterade i totalt 102 stycken träffar, med följande fördelning:

Religionsundervisning: 46

Inkludering: 37

Mångkulturell skola: 19

Av 102 resultat skedde ett urval baserat på titlarnas relevans, vilket ledde till en begränsning på 42 resultat. Baserat på abstractens relevans reducerades dessa sedan till noll, vilket betyder att ingen av litteraturen på denna sökmotor blev utvalda till studien.

Den litteratur som blev vald efter databassökningarna finns i tabell 1 här nedan:

¹⁴ Eriksson Barajas, Forsberg & Wengström, 2013: 83

Tabell 1.

Författare	Årtal	Typ av text	Titel
Kittelmann Flensner, K.	2015	Avhandling	"Religious Education in Contemporary Sweden".
Nicolaisen, T.	2013	Avhandling	"Pluralistisk religionsundervisning og egengjøring som ideal. Hva kan vi lære av erfaringene til barn med hindubakgrunn?".
Von Brömssen, K.	2003	Avhandling	"Tolkningar, förhandlingar och tystnader. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet".

2.2.3. Bortfall

Vid databassökningarna gjordes det flera medvetna val att välja bort litteratur, av olika anledningar. Vid varje val togs det hänsyn till studiens syfte och frågeställningar, och all litteratur som inte var relevant för att kunna besvara dessa valdes bort. Viss litteratur dök upp flera gånger, i dubletter, och dessa valdes bort. För att få aktuell forskning gjordes även val att välja bort litteratur som inte passade in i studiens tidsbegränsning. Slutligen fanns det en språkbegränsning, och litteraturen som valdes ut var endast skriven på svenska, engelska, norska eller danska.

2.3. Manuell sökning

Utöver detta så har en motsvarande sökning gjorts på bibliotek med deras sökmotor för att finna tryckt litteratur, och en bibliotekarie har rådfrågats för att rekommendera relevant litteratur. De begränsningar som gjordes är likvärdiga med de begränsningar som gjordes i databassökningen; då det är aktuell forskning och aktuella studier som eftersöks så har en begränsning till en tioårsperiod gjorts i sökningarna. Ytterligare en begränsning som har gjorts är att söka publikationer som är skrivna på svenska, engelska, norska och danska, samt att samtliga källor är vetenskapligt granskade. Den manuella sökningen, efter avgränsningarna, resulterade i fem stycken relevanta litteraturkällor. Den utvalda litteraturen efter den manuella sökningen presenteras här nedan i tabell 2.

Tabell 2.

Författare	Årtal	Typ av text	Titel
Rosenquist, J.	2007	Avhandling	"Politisk liberalism och skolans religionsundervisning".
Osbeck, C.	2016	Artikel från skolverkets hemsida	"Religionsundervisning riskerar att uppfattas som stereotyp".
Peters, F.	2012	Avhandling	"Religion and Schools in a Liquid World".
Thurfjell, D.	2016	Bok	"Det gudlösa folket. De postkristna svenskarna och religionen".
Vetenskapsrådet	2014	Artikel från skolverkets hemsida	"Religionsundervisning i senmoderna Sverige: lärarprofessionalitet på gränsen mellan offentligt och privat".

2.4. Resultatbearbetning

Den valda litteraturen har bearbetats genom att samtliga artiklar, avhandlingar och böcker har lästs i sin helhet. Jag har kontinuerligt markerat de stycken som har besvarat studiens syfte och frågeställningar, och dessa har sedan noggrant lästs flera gånger och slutligen presenterats i resultatdelen längre ned. Litteraturen till studien har valts ut beroende på vilken författare som är ansvarig för artiklarna och avhandlingarna, och den litteratur som har blivit utvalda till studien är skriven av, eller där personerna som har uttalat sig, är forskare, doktorander, professorer eller yrkesutövare. För att säkerställa att studiens syfte och frågeställningar skall kunna besvaras med hjälp av den valda litteraturen, så har jag tittat på huruvida syftet och resultatet i dessa stämmer överens med denna studies syfte och om resultatet är intressant för denna studie.

I en kvalitativ litteraturstudie, som denna systematiska litteraturstudie är, finns det en stor utmaning; nämligen själva analysen av det insamlade materialet. Analysen innebär att forskaren tolkar, förklarar och beskriver sin forskning.¹⁵ Denna litteraturstudie bygger på en innehållsanalys, där forskaren klassificerar data för att lättare kunna identifiera mönster och teman.¹⁶ Syftet med denna typ av analys var att ta reda på om litteraturen var relevant och kunde besvara studiens frågeställningar.

2.5 Begreppsförklaring

Denna studie syftar inte till att göra någon begreppsanalys, men det anses ändå vara nödvändigt att göra en begreppsbestämning.

Inkludering - I denna studie betyder ordet inkludering; en social företeelse som innebär gemenskap, trygghet och delaktighet.

Exkludering - I denna studie betyder ordet exkludering; det motsatta till inkludering, nämligen att lämnas utanför gruppssammanhållningen och inte få möjlighet till att vara delaktig.

3. Ämnets bakgrund och utveckling

I bakgrunden kommer det presenteras varför det här ämnet är värt att undersökas, och vad grunden till studien är. Här kommer religionsämnet presenteras och även hur det har förändrats genom åren i Sverige, för att på så sätt ge en förståelse för hur och varför religionskunskapen ser ut som den gör i dagsläget. Här kommer även den aktuella samt de tidigare läroplanerna kortfattat presenteras, med ett fokus på religionsundervisningen, då de är relevanta för att ge en tydligare bild av religionsämnet och dess utveckling.

3.1. Undervisningens samband med religion

Från början så var undervisning kyrkans ansvar, och syftet med undervisningen var främst att medborgarna skulle ha grundläggande kunskaper i kristendomen. Det var få som kunde läsa och långt ifrån alla ansågs ha rätt till någon form av utbildning. I takt med reformationen blev det viktigare att alla kunde läsa, prästerna stod för undervisningen och i takt med att samhället utvecklades så blev utbildning allt viktigare. Det ansågs vara viktigt att kunna läsa framför allt katekesen och andra religiösa texter. Redan på 1700-talet var många människor läskunniga i Sverige, då läsinlärning ofta skedde i hemmet.

På 1800-talet utvecklades det vidare till något som kallas växelundervisning, där de duktigaste eleverna fick hjälpa till att undervisa mindre grupper. Det var en billig metod som användes

¹⁵ Fejes & Thornberg, 2015: 35

¹⁶ Eriksson Barajas, Forsberg, & Wengström, 2013: 164

under en relativt lång period och växelundervisningen hade en betydande roll i grundskolans framväxt.¹⁷

Skolan fortsatte att utvecklas och kyrkan fick en allt mindre makt. Det infördes en folkskolestadga och man började sträva efter lärare med en utbildning. Det bildades en parallellskola, uppdelad i folkskola och läroverk, den förstnämnda för fattigare människor och den sistnämnda för de lite mer förmögna människorna. Lärarna som undervisade i läroverken fick en högre utbildning och en mer betydande roll i samhället. En återkommande fråga har under en längre tid varit jämställdhet. En vision om att ha en gemensam skola utan uppdelning av sociala klasser, etnicitet eller kön; rätten till samma utbildning oavsett status i samhället. Slutligen bildades den gemensamma grundskolan med högskoleutbildade lärare, den skola som vi har kvar även idag.¹⁸

3.2. Kristendomens inflytande på skolväsendet

Detta leder vidare in på vägen om hur utvecklingen av religionsämnet har sett ut i Sverige; från en enkelriktad *kristendomsundervisning* till en mångsidig *religionsundervisning*. Längre ansågs kristendomskunskapen vara det viktigaste ämnet i skolan, och ämnesbeteckningen kristendom fanns kvar ända in i 1960-talet.¹⁹

3.2.2. 1800-talet fram till 1900-talets början

Från början var det en kristendomsundervisning som framför allt bestod av bibliska historier, och undervisningen var Svenska kyrkans ansvar. Ungefär vid 1800-talets mittpunkt började det ske en förändring i samhället och demokratin började sakta leda till åsikten om att fler skulle ha möjlighet till utbildning. 1842 var året då skolreformen ägde rum, vilket innebar att istället för kyrkan så stod nu samhället som ansvarig för skolan. Undervisningen i kristet lärande stod dock kyrkan för fortfarande, vilket gjorde att det starka inflytandet i undervisningen och vardagen fortfarande fanns kvar och skolan började alltid med en morgonbön.²⁰

Under slutet av 1800-talet skedde det flera förändringar i samhället vilket ställde nya krav på skolan; en demokratiprocess som Sverige går in i, industrialisering och ett mer utvecklat jordbruk är exempel på dessa förändringar. Det växte fram ett nytt klassamhälle och både vetenskapen och kultur genomgick en radikal utveckling, detta ledde vidare till att kritik väcktes mot kyrkan och dess lära.²¹

Det skedde en stor förändring i samhället efter första världskriget, och detta ledde fram till 1919 års utbildningsplan samt att katekesen avsattes som lärobok och ersattes av bibeln.²²

I takt med de allt mer demokratiska värderingarna som uppstod i samhället väcktes det kritik och ifrågasättande mot den tidigare konfessionella kristendomsundervisningen. Däremot ansågs det fortfarande finnas starka skäl som till exempel att bevara vår tradition, och kristendomsundervisningen ansågs vara viktig i utbildnings- och fostranssyfte. Detta ledde till att ämnet förvisso fick vara kvar som en del i skolundervisningen, men nu blev den helt och hållet skolans ansvar med vissa förändringar jämfört med tidigare.²³

3.2.3. 1900-talets mitt: UP 55

¹⁷ Lundgren, Säljö & Liberg, 2012: 66

¹⁸ Lundgren, Säljö & Liberg, 2012: 80

¹⁹ Jonsson, 2016: 19

²⁰ Svensson & Larsson, 2008: 11

²¹ Jonsson, 2016: 54

²² Jonsson, 2016: 56

²³ Svensson & Larsson, 2008: 11

Efter andra världskriget skedde det ännu en stor förändring, i det nu demokratiska, svenska samhället. Nya krav på skola och utbildning blev ett resultat av detta, och kristendomsämnet utformning ändrades helt vikt i sin tur bidrog till en värdegrundsändring. Den förändring jag syftar på är att det år 1951 stiftades en religionsfrihetslag i Sverige, trots denna nya lag valde man ändå att ha kvar kristendomsundervisningen i skolan med motiveringen att undvika ett samhällsmoraliskt förfall.²⁴

Efter andra världskriget skedde en ny skolreform, där det finns vissa influenser från den amerikanska reformpedagogiken som hade en utgångspunkt från John Deweys idéer. Dewey menade att man inte skulle påtvinga eleverna kunskaper, utan att man istället skulle utgå ifrån elevernas egna ambitioner och strävanden.²⁵

I Undervisningsplanen för rikets folkskolor, UP 55, står det under de allmänna anvisningarna att folkskolans uppgift tillsammans med hemmet är att fostra eleverna till ansvars-kännande människor och medborgare. Skolans uppgift är dessutom att främja elevernas personliga utveckling, genom att uppmuntra eleverna till självständiga ställningstaganden utifrån de faktakunskaper som ges. Det står även att eleverna själva ska ges möjligheten att bilda sig en uppfattning i ämnet kristendomsundervisning, då läraren ska vara objektiv och inte förmedla några egna värderingar när det gäller religiösa frågor.²⁶

Den obligatoriska skolan varierar mellan 7-årig och 9-årig undervisning, och därför varierar även innehållet i kristendomsundervisningen när det gäller de senare åren i folkskolan. Det finns dock en plan med ett kursinnehåll som eleverna ska ha genomgått under sin utbildning, oavsett om de går en 7-årig eller 9-årig utbildning. Ett av de viktigaste inslagen i undervisningen är fortfarande bibelstudierna, och även psalmer utgör en viktig del i undervisningen. Namnet kristendomsundervisning avslöjar att kristendomen fortfarande utgör en viktig del i skolan. Även om det i UP 55 står att skolan ska främja elevernas personliga utveckling, så står det ingenstans att man ska försöka finna en förståelse för andra religioner eller kulturer. Skolan har fortfarande starka konfessionella drag vid den här tidpunkten.²⁷

3.2.4. 1960-talet: Lgr 62

Det skedde ytterligare en reform 1960 och det var nu som både grundskolan och gymnasieskolan gjorde sina första debuter i Sverige. Den kristna värdegrunden blev ersatt av en humanistisk, och läroplanen för grundskolan (Lgr 62) togs fram. Enligt Lgr 62 skulle eleverna vara i centrum och ha rätten till egna åsikter och värderingar. Undervisningen skulle vara objektiv, och detta gällde framför allt kristendomsundervisningen. Individualiseringen fick en allt större plats, och det innebar att eleverna enligt skolans uppdrag nu hade rätt till grundläggande kunskaper i ämnet samt att undervisningen skulle vara värderingsfri och på så sätt låta eleven skapa egna värderingar och livsåskådningar.²⁸

Kristendomen utgör fortfarande en stor del i undervisningen, men det står även att för att främja fred så bör skolan även skapa en förståelse för människors liv och levnadsvillkor inom olika samhällsbildningar. En tolkning av detta kan vara att förstå andra religioner, även om ordet *religion* aldrig nämns i det sammanhanget. Kristendomsundervisningen skall vara objektiv enligt läroplanen, och både tolerans och vidsynhet är något som lyfts fram som viktigt. I

²⁴ Svensson & Larsson, 2008: 11

²⁵ Jonsson, 2016: 62

²⁶ Svensson & Larsson, 2008: 12

²⁷ Svensson & Larsson, 2008: 12-13

²⁸ Svensson & Larsson, 2008: 17

styrdokumentet står det att kristendomskunskapen ska ge kunskap om kristendomen, men även i viss utsträckning om andra religioner.²⁹

3.2.5. 1970-talet: Lgr 69

Individualiseringen fortsatte att öka och kraven på personlig utveckling ledde till en omarbetning av Lgr 62, vilket ledde till att Lgr 69 togs fram. Istället för kristendomskunskap blev namnet religionskunskap, orienteringsämnet infördes och det var i det ämnet som religionskunskapen kom att ingå i. Eleverna skulle kritiskt granska, analysera och värdera, och innehållet bestod inte längre enbart utav kristendomen utan även av andra religioner. I läroplanens allmänna del står det att religionskunskapen ska behandla tros- och livsåskådningsfrågor, samt etiska frågor utifrån både kristendomen och andra religioner, samt icke religiösa åskådningar. Skolan hade nu tagit en mer icke-konfessionell inriktning, även om kristendomen fortfarande utgör den största grunden i religionskunskapen.³⁰

Vid den här tidpunkten genomsyrades arbetet i skolan en efterfrågan av alternativ pedagogik. Istället för att som tidigare arbeta med ämneskoncentrerad undervisning, uppstod nu en önskan om att arbeta med större tematiska studieområden.³¹ Det blev en ny utgångspunkt i undervisningen, nämligen objektivitetskravet. Detta krav skapade en slag kamp för lärarna; i läroplanen betonades objektivitet, neutralitet och saklighet, och lärarna vågade inte vara sig själva av rädsla att gå emot läroplanens direktiv.³²

3.2.6. 1980-talet fram till 2000-talet

1980 hade en ny läroplan arbetats fram och trädde i kraft, Lgr 80. Skolan utvecklades i takt med de samhällsförändringar som skedde, och ett samhälle där människosynen gick från objekt till subjekt krävde även en ny skolutveckling. Människan blev mer och mer betraktad som en egen tänkande individ, och i undervisningen där läraren tidigare hade varit utgångspunkten blev istället mer elevanpassad och läraren fick ta ett steg tillbaka. Religionskunskapen satte nu människan i centrum och skolan antog en mer fostrande roll än i Lgr 69.³³

Kraven på objektivitet och neutralitet innebar för religionsämnet att undervisningen intellektualiserades. Med det neutrala och distanserade förhållningssättet ställdes kraven att eleverna skulle inta en forskarroll där de förväntades analysera, granska och tolka fakta.³⁴

I den nya läroplanen som kom 1990, Lpo 94, var en stor förändring decentraliseringen. Det innebar att skolan nu skulle styras efter riktlinjer, strävansmålen samt av kommunerna uppsatta mål. I denna läroplan återfick kristendomen sin plats som moralgrundande jämte den humanistiska.³⁵

I den nu aktuella läroplanen, Lgr 11, står det att skolan skall vara icke-konfessionell. Det står även att fostran skall ske i överensstämmelse med kristen tradition och västerländsk humanism.³⁶ Vidare står det under religionsämnets kunskapskrav att eleverna ska känna till några högtider och symboler från kristendomen, islam och judendomen. Det står även att eleven ska kunna återge

²⁹ Svensson & Larsson, 2008: 18

³⁰ Svensson & Larsson, 2008: 22

³¹ Jonsson, 2016: 67

³² Jonsson, 2016: 69

³³ Svensson & Larsson, 2008: 28

³⁴ Jonsson, 2016: 77

³⁵ Svensson & Larsson, 2008: 33

³⁶ Skolverket, 2011: 7

delar av innehållet ur Bibeln, samt ge exempel på kristendomens roll i skolan och hemorten förr.³⁷

För att sammanfatta ovanstående kapitel, kan det konstateras att det skett en förändring från att undervisningen har kallats kristendomskunskap till att namnet, i takt med samhällets förändringar, har blivit religionskunskap. Skolan har gått från att ligga i kyrkans händer till att vara statens ansvar, från att de undervisande personerna har varit kristna präster till att det är högskoleutbildade lärare. Religionsämnet har sannerligen utvecklats en hel del under Sveriges historia och i takt med att samhället har förändrats. Det vi kan se är att skolan enligt den aktuella läroplanen skall vara icke-konfessionell, men att det fortfarande finns en kristen grund som skolan skall vila på. Detta gäller framför allt att skolan ska ha en kristen värdegrund och grundas på västerländsk humanism.

4. Resultat

I resultatdelen redovisas de upptäckter som i vald forskning bedöms vara relevanta för studiens frågeställningar. Litteraturen som presenteras i den här delen av arbetet kommer sedan ligga till grund för diskussionsdelen, där de ställda frågorna återigen lyfts fram och diskuteras.

Litteraturanalysen kommer delas upp i tre delar, där den första delen kommer granska vad den aktuella läroplanen, Lgr 11, övergripande säger om religionsämnet. Det kommer ske en granskning av läroplanens värdegrund samt syfte och det centrala innehållet i religionsämnet. Granskningen av läroplanen kommer sedan knytas ihop längre ner i diskussionsdelen för vidare granskning. Den andra delen kommer bestå av en granskning av vad den funna litteraturen och forskningen kan svara på den första av studiens frågeställningar; hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut i religionsundervisningen. Den tredje och sista delen kommer bestå av en granskning av vad den funna litteraturen och forskningen kan svara på om den andra av studiens frågeställningar; vilka utmaningar som kan uppstå i inkluderingsprocessen.

4.1. Läroplanen, Lgr 11

En granskning av läroplanen, Lgr 11, visar att även problematiska aspekter finns här. Det står i skolans värdegrund att skolan skall vara icke-konfessionell, men det står även att fostran skall ske i överensstämmelse med kristen tradition och västerländsk humanism.³⁸

Vidare står det under ämnet religionskunskap i läroplanen att:

Människor har i alla tider och alla samhällen försökt att förstå och förklara sina levnadsvillkor och de sociala sammanhang som de ingår i. Religioner och andra livsåskådningar är därför centrala inslag i den mänskliga kulturen. I dagens samhälle, som är präglad av mångfald, är kunskaper om religioner och andra livsåskådningar viktiga för att skapa ömsesidig förståelse mellan människor.³⁹

I en granskning av syftet som finns angett i läroplanen, under ämnet religionskunskap, står det att:

Undervisningen i ämnet religionskunskap ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper om religioner och andra livsåskådningar i det egna samhället och på andra håll i världen. Genom undervisningen ska eleverna bli uppmärksamma på hur människor inom olika religiösa traditioner lever med, och uttrycker, sin religion och tro på olika sätt, samt att:
Undervisningen ska stimulera eleverna att reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt. På så sätt ska undervisningen skapa förutsättningar för eleverna att utveckla en personlig livshållning och förståelse för sitt eget och andra människors sätt att tänka och leva.⁴⁰

³⁷ Skolverket, 2011: 186

³⁸ Skolverket, 2011: 7

³⁹ Skolverket, 2011: 186

⁴⁰ Skolverket, 2011: 186

Vidare står det att eleverna i årskurs 1-3 ska ges förutsättningar att både analysera och ta ställning i etiska som såväl moraliska frågor. Eleverna ska genom undervisningen även utveckla en förståelse för hur människors värderingar hänger samman med andra livsåskådningar och religioner.⁴¹

Eleverna i årskurs 1-3 ska även ges förutsättningar att:

Analysera kristendomen, andra religioner och livsåskådningar samt olika tolkningar och bruk inom dessa, analysera hur religioner påverkar och påverkas av förhållanden och skeenden i samhället, reflektera över livsfrågor och sin egen och andras identitet, samt resonera och argumentera kring moraliska frågeställningar och värderingar utifrån etiska begrepp och modeller.⁴²

I en granskning av det centrala innehållet för religionskunskap i läroplanen, så står det att bland annat följande ska behandlas i undervisningen i årskurs 1-3:

Livsfrågor med betydelse för eleven, till exempel gott och ont, rätt och orätt, kamratskap, könsroller, jämställdhet och relationer., kristendomens roll i skolan och på hemorten förr i tiden., religioner och platser för religionsutövning i närområdet., några högtider, symboler och berättelser inom kristendom, islam och judendom. Några berättelser ur Bibeln och deras innebörd samt några av de vanligaste psalmerna., samt grundläggande mänskliga rättigheter såsom alla människors lika värde samt barnets rättigheter i enlighet med konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen).⁴³

En granskning av Lgr 11 är högst relevant för denna studie, då det är läroplanen som lärare i grundskolan ska förhålla sig till vid lektionsplaneringar, och lika så jag efter min lärarexamen. I ett didaktiskt perspektiv kan en granskning av innehållet i religionsämnet visa att den enskilda eleven står i fokus, och att det i årskurs 1-3 snarare handlar om att ge eleven förutsättning att reflektera, diskutera, ta ställning och analysera, snarare än att det ska ske en nivåbedömning av elevens faktakunskaper i ämnet. Det står i skolans värdegrund att skolan skall vara icke-konfessionell, men det står även att fostran skall ske i överensstämmelse med kristen tradition och västerländsk humanism.⁴⁴ Vid en granskning av det centrala innehållet i religionsämnets kursplan så står det att syftet är att eleven ska utveckla kunskaper om religioner och andra livsåskådningar.

Undervisningen ska även stimulera eleverna till att reflektera över olika livsfrågor, sin identitet och sitt etiska förhållningssätt. Vidare står det att eleverna ska ges förutsättning att både analysera och ta ställning i etiska som såväl moraliska frågor.⁴⁵ Läroplanerna har förändrats en hel del under åren, vilket presenterades i bakgrunden, och i en granskning av den aktuella läroplanen framkommer det att fokus är den enskilda individen. "Undervisningen ska stimulera eleven till...", "Eleverna ska ges förutsättningar att...". Det finns vissa spår kvar om kristna värderingar i värdegrunden, och i kunskapskraven samt i det centrala innehållet så har kristendomen en något mer framträdande plats och framställs som viktigare. På det stora hela så består religionsämnet dock av så mycket mer än religion, det är ett stort fokus på att eleverna ska reflektera, analysera och ta ställning. Det är ett övergripande fokus på individen genom både ämnets syfte och i kunskapskraven för elever i årskurs 1-3 i religionskunskap.⁴⁶

4.2. På vilka sätt inkluderas elever från olika kulturer i religionsundervisningen?

⁴¹ Skolverket, 2011: 186

⁴² Skolverket, 2011: 186

⁴³ Skolverket, 2011: 187-188

⁴⁴ Skolverket, 2011: 7

⁴⁵ Skolverket, 2011: 186

⁴⁶ Skolverket, 2011: 186-187

Karin Kittelmann Flensners avhandling är relevant för denna studie då den ger en inblick i hur religionskunskapsämnet konstrueras i klassrumspraktiken. Hon ger även en bild utav hur religionsundervisningen skiljer sig från varandra i olika länder i Europa. Religionsundervisningen i Europa kan förenklas till tre olika modeller. Den första varianten är ingen religionsundervisning alls, bland annat Frankrike och USA har denna avsaknad av obligatorisk religionsundervisning i skolan. Däremot erbjuds det frivillig religionsundervisning av olika religiösa organisationer. Den andra modellen är konfessionell religionsundervisning, där eleverna delas upp utifrån religionstillhörighet. Denna modell förekommer bland annat i Finland, Spanien, Tyskland och Italien. Den tredje och sista modellen är icke-konfessionell religionsundervisning. Denna typ av undervisning förekommer bland annat i Sverige, Norge och England. Denna modell innebär att religionsundervisningen sker tillsammans oavsett vilket religionstillhörighet du har, samt att undervisningen är neutral och ger en objektiv bild av olika religioner och livsåskådningar.⁴⁷ I hennes avhandling framkom det även att utgångspunkten i den icke-konfessionella religionsundervisningen oftast är neutral, och att ha en ateistisk grund under helklassdiskussionerna är vanligare än att inta en religiös utgångspunkt. Ateism är den grund som ansågs vara neutral, men det var även det synsätt som var likställt med att "vara normal".⁴⁸

Joachim Rosenquist tar även han upp i sin avhandling att Sverige tillhör ett av de minst religiösa länder i världen. Landet sedan en tid tillbaka har räknats som ett sekulärt land, och därför menar han att även skolan bör fortsätta vara en sekulär plats. Han menar att ämnet religion i skolan kan vara en möjlighet för elever, med olika tro och bakgrund, att mötas och lära sig att både förstå och respektera varandras olikheter och skillnader.⁴⁹ Vidare menar han att klassrummet kan vara en mötesplats där lärare och elever möjlighet att träffas och diskutera frågor som rör religion och olika tro, världsbilder samt fördomar och tolerans, och hur de själva och andra uppfattar världen.⁵⁰ Detta är en viktig, och nödvändig, del i religionsundervisningen för att eleverna senare i livet ska kunna leva i vårt mångkulturella samhälle. Dock leder detta oss in på svårare frågor; hur undervisningen ska struktureras upp och läras ut. Trots förutsättningarna, och trots att religion har blivit mer synligt i dagens samhälle, så kan religion fortfarande vara något främmande och svårt att tala om. Frank Peters delar även han samma syn i sin studie, att skolan bör fortsätta vara sekulär. Dels på grund av att Sverige är ett sekulärt land, och dels för att religion fortfarande är ett känsligt ämne. Han menar att vissa seder och traditioner kan vara svåra att acceptera för människor med en annan tro, och det kan ställa till problem i religionsundervisningen både bland elever och deras föräldrar.⁵¹

Ytterligare en relevant studie för att kunna besvara en utav studiens frågeställningar är en publicerad artikel från Norge, som bygger på en studie som en professor vid namn Tove Nicolaisen har utfört. Studien bygger på en undersökning bland hinduiska barn med ett särskilt fokus på pluralistisk undervisning och narrativa metoder inom religionsundervisning. Hon menar att det är viktigt att få ett erkännande av sin egen kultur och den egna traditionen i religiös och etisk undervisning. Barns syn på religion är ofta sammankopplat med familjen och är ofta en del av familjens kulturella tillhörighet och ursprung. Religion är med andra ord sammankopplat med både barns identitet, kultur och familj.⁵² Hon menar även att elever måste få lära sig att reflektera i frågor om religion, exempelvis varför det är lätt att se sin egen tro som naturlig medan andras tro kan uppfattas som främmande och märklig. Vidare menar hon att i diskussionerna så måste det finnas en kompetent lärare som kan styra diskussionerna, så att

⁴⁷ Kittelmann Flensner, 2015: 278

⁴⁸ Kittelmann Flensner, 2015: 285

⁴⁹ Rosenquist, 2007: 84

⁵⁰ Rosenquist, 2007: 84

⁵¹ Peters, 2012: 453

⁵² Nicolaisen, 2013:134

eleverna kan förstå religion i olika kontexter. I engelsk religionspedagogik har en diskussion funnit kring att "lära om" och "lära av" religioner, och Nicolaisen menar att vi kan lära av eleverna för att på så sätt bidra till att skapa ett tredje pluralistiskt rum. Ett tredje pluralistiskt rum innebär att eleverna får delta i diskussioner kring religion, där de får diskutera, värdera och ta ställning i olika frågor. Undervisningen har en stäven efter att spegla olika åsikter om olika frågor och problem, och eleverna får utveckla sitt kritiska tänkande samt utveckla sin demokratiska handlingskompetens.⁵³ Om en diskussion ska kunna leda någonstans så bör den vara öppen och inbjudande. Det borde inte finnas några givna "rätt" eller "fel", utan läraren bör snarare leda en diskussion, och lära eleverna att reflektera i olika frågor rörande religion med hjälp av olika infallsvinklar.⁵⁴ I en mångkulturell värld har vi alla möjligheter att lära av eleverna; att tillsammans lära oss förståelse och tolerans.

Kerstin Von Brömssen är professor i utbildningsvetenskap på Högskolan Väst. Hennes studie bygger på hur några elever som bor, lever och går i en skola i en multietnisk ort, talar om religion, etnicitet och den mångkulturella skolan. Hennes avhandling är relevant för den här studien eftersom den ger en inblick i hur elever ser på religionsämnet och dess innehåll. Utifrån sina intervjustudier kommer hon fram till att det finns en problematik när det gäller religionsundervisningen, nämligen att den tenderar att ge eleverna ytliga kunskaper istället för en djupare förståelse för hur andra människor lever med religion och varför. I undersökningen, där alltså några elevers syn på religion i det mångkulturella klassrummet studerades, framkommer det bland annat att eleverna upplevde att det fanns en hög medvetenhet om att det existerar en kulturell och religiös mångfald i skolan. Däremot framkom det även att denna medvetenhet var väldigt övergripande och ytlig; som att vissa elever hade regler för vad de fick äta, att vissa elever hade ledigt när andra gick i skolan och att det fanns andra regler från föräldrarna som ibland kunde ställa till svårigheter vid planering av olika aktiviteter, var det som framkom av eleverna. Kunskaper om vad det fanns för bakgrund till olika kulturella och religiösa olikheter fanns det däremot inte nämnvärt bland eleverna.⁵⁵

När de elever som tillhör en annan etnicitet än svensk talar om religion, placerar de enligt Von Brömssen in de etniskt svenska eleverna i kristendomen. Detta på grund av att det är den religionen som "finns här", och att inte tillhöra någon religion överhuvudtaget framstår som främmande. Religionsbegreppet i det här fallet liknar snarare begreppen kultur eller tradition, och det avspeglar även den bredare religionsdefinitionen som fortfarande omfattar den större delen av världen; religion som ett livsmönster.⁵⁶ I en annan av intervjuerna i Von Brömssens avhandling framkommer det att en av eleverna, som benämns Jimmy, har vänner från andra religioner i skolan. Några av vännerna har nyligen varit lediga och firat den muslimska högtiden *bayram*, vilket Jimmy benämner som "påsk". Vad vännerna har gjort under den ledigheten vet han inte och han förklarar att religion inte diskuteras mellan vännerna.⁵⁷

I en annan artikel, skriven av en docent vid namn Christina Osbeck, framkommer det att religionsundervisningen många gånger riskerar att uppfattas som stereotyp. Variationer inom olika traditioner ges väldigt lite utrymme i undervisningen, och istället läggs fokus mer på konservativa former av religionsundervisning. Istället för att fokusera på hur religionen kan se ut i vardagen, så får den nästan samma status som utrotningshotade djur på zoo. "Religioner finns; men de är ovanliga och utrotningshotade, och knappast något som vi möter i vardagslivet".⁵⁸

⁵³ Nicolaisen, 2013:137

⁵⁴ Nicolaisen, 2013:137

⁵⁵ Von Brömssen, 2003: 302

⁵⁶ Von Brömssen, 2003: 308

⁵⁷ Von Brömssen, 2003: 249

⁵⁸ Osbeck, 2016

4.3. Vilka utmaningar kan uppstå i inkluderingsprocessen?

I en av intervjuerna från Von Brömssens studie, med en elev som benämns Mei-Ling, diskuteras bland annat den mångkulturella skolan. Hon berättar att det ofta är konflikter, där olika elevgrupper talar illa om andra gruppers kultur eller religion. Hon berättar även att hon ibland har svårt att förstå frågorna på proven, och att hon inte vet hur hon ska svara.⁵⁹ Flera av de elever med ett annat ursprung än Sverige talar om att de inte alltid förstår det sammanhang som de svenska lärarna pratade utifrån. Dels hade en del av eleverna svårt att följa med när diskussionerna kring exempelvis Gustav Vasa dök upp, men några hade även svårt att följa med på grund av bristande språkkunskaper.⁶⁰

I en intervju med en elev vid namn Kristoffer, framkommer det att han känner sig kritisk till skolan. Han känner att han inte lär sig så mycket, inte på grund utav att det är en mångkulturell skola, utan snarare för att han inte är intresserad. Han upplever skolan som meningslös, seg och att han inte får någon utmaning i sitt lärande. Kristoffer talar om religion som något "gammaldags" och han lyfter fram att religion oftast är förknippat med tvång och att religion på en individnivå ofta är frihetsberövande. Som exempel lyfter han förbud för vad man får äta och kvinnor som måste bära slöja.⁶¹ I intervjuerna är det flera av eleverna som lyfter fram fördelarna med en mångkulturell skola; en spännande och rolig mötesplats för kamrater med olika bakgrund. Dock leder det även till bråk, osämja och konflikter, och detta mycket på grund av att de har olika uppfattningar och även olika regler som styr. Denna uppskattade sociala mötesplats, gäller enbart tiden i skolan som inte är lektionsbundna, exempelvis på raster.

I studien framkom det även att elever med en etnisk svensk bakgrund hade ett relativt stort ointresse när det gällde att lära sig om olika kulturer och religioner. Elever med en annan etnicitet hade däremot en större önskan om att få kunskaper om religion och kultur.⁶² När det gäller skolans undervisningsätt så kommer kritiken från de etniskt svenska barnen. Det finns en önskan om större valfrihet för individen, och det finns även en oklarhet till varför de skulle arbeta med vissa av sakerna i skolan. De etniskt svenska eleverna är mer öppna till att kritisera skolan när det gäller både organisation och ämnesinnehåll, och de lägger feilen utanför sig själva. När det gäller elever med en annan etnisk bakgrund så lägger de istället feilen hos sig själva, och menar att de måste "plugga mer och skärpa till sig".⁶³ Med den här bakgrunden kan det konstateras att det eventuellt finns en problematik när det gäller religionsämnet; nämligen att undervisningen inte är inkluderande för alla elever. I Von Brömssens avhandling, visar svaren tydligt att religionsämnet inte är så inkluderande vare sig för de etniskt svenska eleverna eller för de elever som har en annan etnisk bakgrund än svensk. De etniskt svenska eleverna upplever religionsämnet som ytligt och på grund av detta även meningslöst, segt och ointressant. Eleverna med en annan etnisk bakgrund än svensk upplever istället religionsämnet som svårt att följa med i, eftersom de inte förstår sammanhanget i all fakta som lärs ut.⁶⁴

5. Diskussion

I följande avsnitt kommer resultatet av studien att diskuteras. Därefter kommer litteraturstudiens metod att diskuteras, där så väl styrkor som svagheter kommer att belysas. Avslutningsvis kommer ett avsnitt med förslag på vidare forskning.

⁵⁹ Von Brömssen, 2003: 252

⁶⁰ Von Brömssen, 2003: 299

⁶¹ Von Brömssen, 2003: 267

⁶² Von Brömssen, 2003: 303

⁶³ Von Brömssen, 2003: 300

⁶⁴ Von Brömssen, 2003: 299

5.1. Resultatdiskussion

På studiens tvåfrågeställningar, på vilka sätt elever från olika kulturer inkluderas i religionsundervisningen samt vilka utmaningar som kan uppstå i inkluderingsprocessen, finns det inga självklara svar efter denna systematiska litteraturstudie. Utifrån den litteratur som har använts i studien framkommer det dock att religionsämnet kan förbättras och att det finns en viss problematik kring ämnet. Undervisningen är inte inkluderande för eleverna oavsett vilket etniskt ursprung eller vilken tro eleverna har. Stereotyp, ointressant, ytlig och faktabaserad är ord som dyker upp i letandet efter svar på studiens frågeställningar. Detta stämmer väl överens med undersökningen som Skolinspektionen har gjort, där det framkommer att religionsundervisningen i Sverige inte håller måttet. När den undervisande läraren undviker frågor som kan uppfattas som känsliga; exempelvis värderingar och livsfrågor, blir undervisningen istället objektiv och faktabaserad. Detta leder till en problematik som tar sig uttryck i två utgångspunkter. Det första är att de etniskt svenska eleverna upplever religionsämnet som ytligt och på grund av detta även meningslöst, segt och ointressant. Det andra dilemma som uppstår, är att eleverna med en annan etnisk bakgrund än svensk istället upplever religionsämnet som svårt att följa med i, eftersom de inte förstår sammanhanget i all fakta som lärs ut. Denna faktakunskap kan förvisso vara nödvändig för eleverna, men de går miste om de djupare kunskaperna som faktiskt kan öppna upp till diskussioner och skapa en förståelse för andra religioner. Det vi kan konstatera är att religionsämnet inte är så inkluderande vare sig för de etniskt svenska eleverna eller för de elever som har en annan etnisk bakgrund än svensk.

I klassrummet har lärare och elever möjlighet att träffas och diskutera frågor som rör religion och olika tro, världsbilder samt fördomar och tolerans, och hur de själva och andra uppfattar världen. Trots förutsättningarna, och trots att religion har blivit mer synligt i dagens samhälle, så kan religion fortfarande vara något främmande och svårt att tala om. Detta leder vidare till ett dilemma som de flesta lärare någon gång känner av, nämligen hur man som lärare ska få med eleverna och hur eleverna ska bli intresserade av det viktiga målet med undervisningen. Det vanligaste, enligt Kittelmann Flensners avhandling, är att lärare antar ett ateistiskt förhållningssätt och att detta leder till en ointressant religionsundervisning med omotiverade elever som följd. Hur ska religionsundervisningen struktureras upp för att vara inkluderande för alla elever, oavsett etniskt ursprung och avsett tro? Detta är en fråga som är högst relevant när man, precis som jag, utbildar sig och/eller arbetar som lärare i grundskolan. Jag anser att det är viktigt att religionsämnet är en plats utan fördomar och utan några rätt eller fel, där eleverna får möjlighet att tillsammans med både lärare och andra elever diskutera livsfrågor. Det kan vara svårt att kombinera religion med dagens samhälle där vi människor förväntas vara både individualistiska och självständiga. Det är få svenskar som kallar sig själv kristna i dagsläget, trots detta så följer de flesta av oss kulturella kristna traditioner. Vi firar exempelvis jul och påsk, men utan att betrakta dem som kristna traditioner. Det är fortfarande vanligt med dop och bröllop i kyrkan, och i svåra stunder så är det många människor som ber om hjälp från högre makter. Vi gör allt detta utan att se oss själva som kristna, men kommer det exempelvis hit en familj från ett annat land som firar ramadan och bär slöja, då räknar vi genast in dem i kategorin muslimer. Detta utan att skilja på religion och tradition.⁶⁵ Jag tror att ett problem med religionsundervisningen är att den är stereotyp och ger fel bild av hur religion faktiskt kan se ut.

I bakgrunden beskrevs religionens inverkan på skolan, och hur religionsämnet har förändrats i Sverige genom tiderna. Det har skett en utveckling från kristendomsundervisning till religionsundervisning, och det har alltid varit en väldigt faktabaserad religionsundervisning i Sverige. Exempel på detta är katekesen som skulle memoreras och vissa psalmer som skulle memoreras utantill. Detta får mig att fundera över om denna syn fortfarande lever kvar när det

⁶⁵ Thurfjell, 2016: 233

gäller undervisningen i både kristendomen men framför allt även i andra religioner? Med litteraturen som har presenteras i den här litteraturstudien så har en problematik uppdragats. Religionsundervisningen brister och kunskaperna som lärs ut är faktabaserade, vilket leder till att inkluderingen av elever från olika kulturer i religionsundervisningen är bristfällig. Detta innebär inte nödvändigtvis bara för elever med ett annat etniskt ursprung än svensk; utan för alla elever oavsett tro eller avsaknad av tro. Eleverna upplever att det inte handlar om deras egen religion och att de inte får någon bakgrundsförklaring till det som de ska lära sig; de inkluderas inte i undervisningen. Det framkommer även i undersökningarna att religionsundervisningen ofta uppfattas som stereotyp; och jag tror att det är här problematiken finns. Både Frank Peters och Joachim Rosenquist menar att skolan bör fortsätta vara en sekulär plats. Detta får mig att fundera över huruvida ett sekulärt förhållningssätt eventuellt skapar ett utifrånperspektiv bland eleverna, snarare än en mötesplats där eleverna kan mötas och lära sig att både förstå och respektera varandras olikheter och skillnader. En risk med inkludering är att det kan få motsatt effekt, nämligen att alla som avviker från normaldefinitionen av en gruppmedlem exkluderas. I undervisningen finns det olika metoder för att kringgå detta, exempelvis genom att skapa förutsättningar för ett gemensamt lärande där eleverna får komplettera varandra och ser att de är beroende av varandra. Elevernas olikheter kan på så sätt leda vidare till en starkare förståelse. Att inte få känna sig inkluderad i skolan kan vara förödande för den enskilda individen. Detta kanske låter något överdrivet, men exkludering kan leda till negativa tankar om sig själv och i slutändan påverka självkänslan. Det finns en rädsla för att vara annorlunda, speciellt i de yngre åldrarna som är extra känsliga. Barn vill oftast inte sticka ut och vara olika, de vill vara som "alla andra" och passa in.

Det framkommer även att religionsundervisningen ofta är neutral, och att ateism anses vara "det normala". Om en diskussion ska kunna leda någonstans så bör den vara öppen och inbjudande. Det borde inte finnas några givna "rätt" eller "fel", utan läraren bör snarare leda en diskussion, och lära eleverna att reflektera i olika frågor rörande religion med hjälp av olika infallsvinklar. I en mångkulturell värld har vi alla möjligheter att lära av eleverna; att tillsammans lära oss förståelse och tolerans. Det jag vill belysa med denna ingångspunkt är att oavsett om religionsundervisningen är neutral eller inte, så kan undervisningen fortfarande läggas upp på olika sätt för att antingen vara inkluderande eller exkluderande för eleverna. Läraren kan anta en ateistisk roll (utåt) för att vara neutral inkludera alla elever som befinner sig i klassrummet, men genom samma handling kan läraren istället exkludera alla elever som faktiskt har en tro. Om ateism, som innebär en avsaknad och/eller avståndstagande från tro på någon högre makt, sätts som utgångspunkt i religionsundervisningen så uppstår möjligtvis en problematik. Vore det inte mer gynnsamt att anta en mer öppen utgångspunkt i klassrummet att diskutera olika tro utifrån?

Jag tror att, åtminstone en del, av problematiken i grundskolans religionsundervisning är att religion anses vara något främmande. Vi ser oss inte omkring och pratar med varandra; istället läser vi det som står i böckerna och får en stereotyp bild av religioner. Faktum kvarstår att Sverige är ett mångkulturellt samhälle, det är en mötesplats där människor från världens alla hörn träffas och lever tillsammans. Jag tror att religionsämnet behöver uppdateras och förbättras när det gäller mycket, men framför allt en förändring när det gäller ämnets objektivitet och faktakunskaper. I granskningen av läroplanen, Lgr 11, framkommer det att eleven står i fokus. Det framkommer även att eleverna ska ges förutsättningar att analysera, reflektera och ta ställning snarare än att lära sig faktakunskaper. Här någonstans tror jag att det finns en lösning på problemet; att ta religionskunskapen ett steg ifrån att vara ytlig och faktabaserad, till att som lärare våga diskutera med eleverna och gå in mer på djupet. Att våga diskutera livsfrågor, olika skillnader och likheter, låta eleverna reflektera och analysera, göra klassrummet till en trygg plats där varje enskild individ har rätt till sin egen tro. Om skolan ska vara en sekulär plats i Sverige, med målet att ha en religionsundervisning som är inkluderande för alla elever, så anser jag att ett steg i rätt riktning är

att ta bort alla former av normaldefinitioner i klassrummet. Om utgångspunkten går från att vara ateism till att bara vara öppen för religion så tror jag att det skulle kunna öppna upp till bra diskussioner, oavsett om eleverna är troende eller inte. Jag tror även att en annan lösning till att inkludera eleverna faktiskt är att *inkludera* dem i undervisningen. Precis som Nicolaisen tar upp i sin studie; elever måste få lära sig att reflektera i frågor om religion, exempelvis varför det är lätt att se sin egen tro som naturlig medan andras tro kan uppfattas som främmande och märklig. I dessa diskussioner måste det finnas en kompetent lärare som kan styra diskussionerna åt rätt håll, så att eleverna kan förstå religion i olika kontexter.

5.2. Metoddiskussion

Metoden som har använts i den här studien är en systematisk litteraturstudie, och syftet har varit att med hjälp av en systematisk sökning finna tidigare forskning för att kunna besvara studiens frågeställningar. Syftet med studien har varit att med hjälp av tidigare forskning undersöka hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut i grundskolans religionsundervisning, med ett fokus på elever i årskurs F-3.

En viktig del i en systematisk litteraturstudie är att litteraturen som väljs ut är relevant och aktuell. I den här studien är den äldsta litteraturen från 2003 och resterande litteratur är från 2014 och framåt, vilket gör att all litteraturen som valts ut är aktuell. Litteratur i en systematisk litteraturstudie ska även vara vetenskapligt granskad (peer-review), och i den här studien ingår tre avhandlingar och två artiklar. En avhandling är mer omfattande än en artikel, och därför har avhandlingarna fått mer utrymme i resultatet än artiklarna. Avhandlingarna anses även vara mer relevanta i relation till studiens syfte och frågeställning. Artiklarna har inte genomgått en peer-review, däremot är de granskade och publicerade på skolverkets hemsida där avdelningen för skolutveckling står som innehållsansvarig och därför blev även dessa utvalda till studien.

Litteraturstudien har genomförts under en begränsad tid, och på grund av detta så har endast ett två sökmotorer använts vid databassökning i denna studie. Detta resulterar i att studien inte kan anses vara heltäckande. I sökprocessen valdes sökord ut med relevans till studiens syfte och frågeställningar. Vid samtliga sökningar var peer-review satt som en begränsning. Denna studie begränsades däremot inte beträffande årskurs, för att på så sätt minska risken för att gå miste om relevant litteratur. Vid sökprocessen lästes samtliga titlar, och därefter valdes abstract ut beroende på om titeln var relevant mot studiens frågeställning eller inte. Att enbart utgå ifrån titeln för vidare granskning kan ha medfört att relevant litteratur som berörde studiens syfte och frågeställning missades.

5.3. Vidare forskning

Tack vare denna litteraturstudie så har jag fått nya kunskaper och insikter i hur forskning ser på inkluderingen av elever från olika kulturer i religionsundervisning. Innan litteraturstudien påbörjades trodde jag att det skulle finnas ett, om än mindre, omfattande underlag av relevant forskning kring området för studien, men jag hade fel. I arbetet med denna studie så har det synliggjorts att det inte finns ett omfattande underlag med tidigare forskning kring religionsundervisning och hur inkluderingen av elever från olika kulturer ser ut. Däremot har denna studie väckt nya frågor att undersöka vid vidare forskning:

1. Hur kan religionsundervisningen gå ifrån ett ytligt förhållningssätt till en djupare förståelse där man kan diskutera livsfrågor?
2. På vilket sätt upplever lärare religionsundervisningen?

6. Sammanfattning

Syftet med den här studien har varit att undersöka på vilket sätt elever från olika kulturer inkluderas i religionsundervisningen, samt vilka utmaningar som kan uppstå i inkluderingsprocessen. Metoden som har använts för denna undersökning är en så kallad *systematisk litteraturstudie*. Litteraturen som har analyserats i denna studie visar att religionsämnet kan förbättras, och även att det finns en problematik när det gäller religionsundervisningen. Undervisningen är ofta objektiv och väldigt faktabaserad, vilket dels leder till omotiverade elever och en religionsundervisning som uppfattas som stereotyp. Dels leder det till att elever med ett annat etniskt ursprung än svensk upplever att det inte handlar om deras egen religion och de får ingen bakgrundsförklaring till det som de ska lära sig; de inkluderas inte i undervisningen. Slutsatsen är alltså att inkluderingen av elever från olika kulturer i religionsundervisningen är bristfällig, men att det inte är kristendomen som är problemet utan snarare strukturen. Religionsundervisningen är många gånger objektiv och faktabaserad, vilket leder till att eleverna snarare exkluderas än inkluderas i undervisningen.

Referenser

Litteratur

Eriksson Barajas, K., Forsberg, C. & Wengström, Y. (2013). *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: Vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*. Stockholm: Natur och Kultur.

Frejes, A. & Thornberg, R. (2015). *Handbok i kvalitativ analys*. Andra upplagan. Stockholm: Liber AB.

Lundgren U., Säljö R. & Liberg C. (2012). *Lärande, skola, bildning: Grundbok för lärare*. Andra utgåvan, andra tryckningen. Stockholm: Natur och Kultur.

Lövheim, M., Bromander, J. (2012). *Religion som resurs: Existentiella frågor och värderingar i unga svenskars liv*. Borås: Artos & Norma Bokförlag.

Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskola, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Fritzes.

Taylor, C. (2003). *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Daidalos.

Thurén, T. (2005). *Källkritik*. Stockholm: Liber.

Thurfjell, D. (2016). *Det gudlösa folket. De postkristna svenskarna och religionen*. Molin & Sorgenfrei Förlag.

Valk, J. (2010). "Teaching for Dialogue and Mutual Understanding". I: Sporre, K. & Mannberg, J. (red). (2010) *Values, Religions and Education in Changing Societies*. Dordrecht: Springer Science+Business Media B.V.

Nätreferenser

Jonsson, L. (2016). *Mellan tradition och förnyelse. Utmaningar i religionslärarutbildningen*. Mälardalen University. Tillgänglig online:
<http://mdh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1033199/FULLTEXT01.pdf>

Kittelmann Flensner, K. (2015). *Religious Education in Contemporary Pluralistic Sweden*. Göteborgs universitet. Tillgänglig online:
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/40808/1/gupea_2077_40808_1.pdf

Nicolaisen, T. (2013). *Pluralistisk religionsundervisning og egenrengjøring som ideal. Hva kan vi lære av erfaringene til barn med hindubakgrunn?* I: Nordidactica - *Journal of Humanities and Social Science Education*. Tillgänglig online:
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:666039/FULLTEXT01.pdf>

Osbeck, C. (2016). Skolverket. Religionsundervisning riskerar att uppfattas som stereotyp. Tillgänglig online: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/amnen-omraden/so-amnen/religionskunskap/undervisning/stereotyp-religionsundervisning-1.174476>

Peters, F. (2012). *Religion and Schools in a Liquid World*. Tillgänglig online: <http://thescipub.com/PDF/jssp.2012.447.453.pdf>

Rosenquist, J. (2007). *Politisk liberalism och skolans religionsundervisning*. Tillgänglig online: <https://www.oru.se/globalassets/oru-sv/forskning/forskningsmiljoer/hs/humus/utbildning-och-demokrati/2007/nr-1/joachim-rosenquist---politisk-liberalism-och-skolans-religionsundervisning.pdf>

Svensson, A-K. & Larsson, C. (2008). *Från enkelriktat till flerfåligt En fallbeskrivning av religionsämnets utveckling i grundskolans senare år från 1950- till 1990-tal i Sverige utifrån läromedel och styrdokument*. Högskolan Gävle. Tillgänglig online: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:120181/FULLTEXT01.pdf>

Vetenskapsrådet. (2014). *Religionsundervisning i senmoderna Sverige: lärarprofessionalitet på gränsen mellan offentligt och privat*. Tillgänglig online: <http://www.vr.se/amnesomraden/amnesomraden/utbildningsvetenskap/forskningpagaraktuella-projektinomutbildningsvetenskap/forskningpagarpagaendeprojekt/religionsundervisningisenmodernasverigelararprofessionalitetsgransenmellanoftentligochprivat.4.5a947f0d145b21c17098ad.html>

Von Brömssen, K. (2003). *Tolkningar, förhandlingar och tystnader. Elevers tal om religion i det mångkulturella och postkoloniala rummet*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Tillgänglig online: https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/10525/1/gupea_2077_10525_1.pdf